

latere tijdperken, zeer ten gunste van de tegenwoordige tijden uitkomen." (*Handd.* 1856/57, II, bl. 394)

De opzet dezer rekening is eenigszins eigenaardig. Groen van Prinsterer, haar vermeldende, teekent dan ook daarbij aan: „Het zij mij vergund dit te betwijfelen, wanneer ik aan de oorlogen en ook aan de moordenarijen van het Revolutie-tijdperk (1789—1813) gedenk, en tevens mij herinner dat de vrede die er op gevolgd is, noch in oorsprong, noch in voortdoring, met de ontwikkeling der leeringen van 1789 (die veeleer gestadig, ook na de uitbarsting en van 1830 en van 1848, bedwongen en gestuit werden) in verband gestaan heeft." (*Adv. in de Tweede Kamer der S.-G.* dl. II, bl. 387)

47) *Revue des deux Mondes*, dl. 100 (1872), bl. 724/25.

48) *Ongeloof en Revolutie*, 2<sup>de</sup> dr. bl. 104—106. Bij het hier uitgesproken oordeel sluit zich ten volle aan Mr. H. A. van Dijk, *Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Handelingen met Frankrijk en Spanje, In de Jaren 1668—1672* (1851), bl. III/IV. Maar in 1772, betoogt hij verder, met de verdeeling van Polen is het anders geworden, toen „een schandelijke roof gepleegd (werd), zonder dat de Mogendheden, welke er geen deel aan namen, er zich tegen hebben verzet."

49) *Over de verandering van het Algemeen Staten-stelsel van Europa*, (1831), bl. 19 en 20.

50) *Spinoza und das Völkerrecht* in het *Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht*, Bd. II, bl. 17 en volg.

51) Volgens Spinoza bevinden Staten zich tegenover elkander als twee menschen in den „natuurstaat". In dien toestand bindt eene belofte niet. Vandaar, dat ook traktaten tusschen Staten geene rechtskracht bezitten. Zie zijn *Tractatus politicus*, cap. III § 11—17, en zijn *Tractatus theologo-politicus*, cap. XVI.

52) *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*, 4<sup>de</sup> dr., § 587. Bij het voorafgaande teekent Groen nog aan: „Stelregels, althans in de praktijk: uitbreiding van grondgebied naar *convenientie*, verovering van al wat zich binnen den willekeurig afgebakenden kring van zoogenaamde *natuurlijke grenzen* bevindt, streven naar een wel afgerond Rijk (zich *arrondisseren*)."

53) T. a. p., 4<sup>de</sup> dr., § 606. Wat Groen aldus toelicht: „Alliantie van Oostenrijk met het Huis van Bourbon (1756); deeling van Polen (1772); ontwerpen van Jozef II (1778)."

54) *Ongeloof en Revolutie*, 2<sup>de</sup> dr., bl. 403/04. Laurent haalt, t. a. p., dl. 18, bl. 609, de houding van Frederik II van Pruisen en de deeling van Polen ten bewijze aan, dat vóór de Revolutie eenvoudig heerschte de macht. Is dit meer dan oppervlakkig? Wie heeft ooit beweerd, dat de beginselen der Revolutie voor het eerst eenigen invloed hebben geoefend in het jaar 1789? Er is ook een tijd van voorbereiding geweest. Laurent grijpt dan ook juist in den tijd, die onmiddellijk aan de uitbarsting in Frankrijk voorafging.

Het is hier in omgekeerden zin als met vele onjuiste opvattingen, die nog in het tijdvak der Reformatie, onder de Hervormers, werden aangetroffen. Evenals de beginselen der Revolutie reeds werkten vóór het jaar 1789, wisten